

**Małgorzata Dajnowicz\***

## **Janina Doroszevska – pedagog, kobieta nauki, profesor**

### **Janina Doroszevska – Educator, Woman of Science, Professor**

**Abstract:** Janina Doroszevska was a pioneer of pedagogical methods, especially for children with special needs. Both in her scientific work and professional activity, she had an individual approach to raising children, caring for the disabled, medical, psychological and pedagogical therapy. She educated generations of today's pedagogues, especially in special education. She paid attention to the role of the woman and mother, including her doctoral thesis on Marian themes. Both Janina Doroszevska and her husband, professor of linguistics Witold Doroszevski, were motivated in their lives and public activities by strong values of patriotism. They proved it during the Second World War – Janina in taking care of blind children in Laski, and Witold in underground university teaching. During 1950s and 1960s, they sympathized with the communist opposition in Poland, participating in meetings of the Crooked Circle Club and in the 1970s, of the Workers' Defence Committee.

**Keywords:** educator, woman of science, Professor, child, special education.

\* Małgorzata Dajnowicz (ORCID: 0000-0001-6124-9983) – prof. dr hab., Instytut Studiów Kobietych, Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego, kontakt: m.dajnowicz@instytutpileckiego.pl.

Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” nr projektu NPRH/F/SP/0086/2024/13, kwota dofinansowania 1119240,00 zł., całkowita wartość projektu 1 119 240, 00 zł”.

## Uwagi wstępne

Celem opracowania jest przybliżenie czytelnikowi sylwetki naukowczyni Janiny Doroszewskiej, nie tylko jako tej, która wniosła znaczący wkład intelektualny oraz praktyczny do stanu wiedzy o pedagogice leczniczej czy terapii dziecięcej, ale przede wszystkim ukazanie wielopłaszczyznowych aktywności i zainteresowań bohaterki. Dotychczas bowiem w historiografii skupiano się głównie na opisie wkładu Doroszewskiej w szeroko rozumiany rozwój pedagogiki, również z uwzględnieniem jej współpracy w tym obszarze z Marią Grzegorzewską. W niniejszym artykule akcent położono na ukazanie jej postaci w innych odsłonach, skoncentrowano się m.in. na nieznanej dotychczas współpracy z jej uczniami, polegającej na opiece mentorskiej i przyjaźniach. Starano się ukazać postać poprzez nakreślenie cech jej osobowości, w których szczególne miejsce zajmowało oddanie nie tylko wspominatej pasji pedagogicznej, ale innym aktywnościom, związanym ze współpracą z otoczeniem społecznym.

Podstawę źródłową tekstu stanowią dokumenty zgromadzone w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. W zasobach tych znajduje się spuścizna Janiny Doroszewskiej: różne nieopublikowane materiały dotyczące zarówno jej życia osobistego, jak i zawodowego. Analizowane na potrzeby opracowania źródła wykorzystywane były przez innych badaczy, jednak tylko w części. Niektóre materiały spuścizny, do których dotarto na potrzeby niniejszego artykułu, dotychczas nie były znane badaczom, a wykorzystywane w opracowaniach. Kwerenda zasobów archiwalnych Instytutu Pamięci Narodowej dała efekt w postaci materiałów szczątkowych, aczkolwiek interesujących, wskazujących na przynależność Doroszewskiej do kręgów opozycyjnych wobec władz komunistycznych, skupionych wokół warszawskiego środowiska naukowego.

Janina Doroszevska urodziła się 7 kwietnia 1900 r. w Łodzi, zmarła 22 września 1979 r. w Warszawie. Pochodziła z rodziny inteligenckiej o tradycjach oświatowych i patriotycznych, zaangażowanej w rozwój ruchu socjalistycznego, co owocowało kształtowaniem i rozwijaniem jej zainteresowań oraz szeroko rozumianego stosunku do rzeczywistości społecznej<sup>1</sup>. Była znanym i cenionym

1 Szerzej na ten temat: M. Dycht, *Rozwój polskiej pedagogiki specjalnej w świetle dokonań jej twórców: szkic do portretu historycznego pedagogiki rewalidacyjnej i resocjalizacyjnej*, Warszawa 2006, s. 108; J. Jurewicz, *Ślady i kręgi: opowieść o rodzinie Doroszewskich i Gołubiewów*, Kraków 2021, s. 25.

profesorem uniwersytetu, pedagogiem, doktorem filozofii, doktorat uzyskała w 1928 r. na Uniwersytecie Warszawskim. Ponadto dwa lata studiowała we Francji oraz przez rok w Stanach Zjednoczonych. Po tych zagranicznych studiach pracowała w różnych zakładach opiekuńczych dla dzieci, potrzebujących specjalnej opieki edukacyjnej oraz prowadziła pracę naukowo-badawczą w Instytucie Pedagogiki Specjalnej w Warszawie. W 1947 r. Janina Doroszevska została zatrudniona w Instytucie Głuchoniemych i Ociemniałych, a po dwóch latach, w 1949 r. dzięki wsparciu Maria Grzegorzewskiej awansowała na stanowisko profesora oraz została powołana na zastępcę dyrektora tej placówki. Funkcję dyrektora Instytutu sprawowała wówczas wymieniana Grzegorzewska. Doroszevską i Grzegorzewską łączyła głęboka przyjaźń, uwidocznioma w relacjach prywatnych, zbliżone zainteresowania naukowe oraz wielkoobszarowa współpraca zawodowa. W latach 1967–1970 Doroszevska pracowała także jako profesor pedagogiki specjalnej na Wydziale Psychologii i Pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego. Przedmiotem jej zainteresowań badawczych były głównie problemy pedagogiki leczniczej, profilaktyki, terapii dziecięcej oraz podobnie jak u jej mentorki, Grzegorzewskiej, tematyka kształcenia nauczycieli i ich praktycznego przygotowania do pracy w szkołach specjalnych. Doroszevska zarówno naukowo, jak i w praktyce zawodowej zajmowała się także zagadnieniami opieki wychowawczej nad dziećmi chorymi i niepełnosprawnymi oraz ich terapią medyczną, psychologiczną i pedagogiczną. Od 1927 r. była żoną znanego polskiego językoznawcy profesora Witolda Doroszevskiego<sup>2</sup>.

### **Kształtowanie się zainteresowań i pasji pedagogicznej**

Janina Doroszevska już jako młoda dziewczyna, w początkach XX w., w okresie zaborowym, uczęszczała na tajne komplety prowadzone przez Stefanię Sempołowską<sup>3</sup>. Sempołowska miała duży wpływ na ukształtowanie osobowości Doro-

- 2 Witold Doroszevski (1999–1976) – wybitny polski językoznawca, redaktor naczelny *Słownika języka polskiego* (1958–1969) i *Słownika poprawnej polszczyzny* (1973), popularyzator nauki o języku polskim; J. Doroszevska, Stefania Sempołowska. *Wspomnienia*, Warszawa 1959.
- 3 Stefania Sempołowska (1969–1944) – polska nauczycielka, działaczka oświatowa, pisarka i obrończyni praw dziecka. W wieku 17 lat zaczęła pracę nauczycielki, zajmowała się publicystyką oświatową, aktywnie uczestniczyła w działalności wielu

szewskiej. Janina była wręcz zauroczona nauczycielką, co oddają wspomnienia, w których opisywała czasy tej edukacji, nazywała ją własną „nauczycielką moralności”, „kronikarzem jej duszy”. Podczas tajnych kompletów prowadzonych w 10–12-osobowych grupach uczyła Sempołowska języka polskiego, historii, geografii. Poza realizacją programu z zakresu głównie obszaru humanistyki duży wpływ na kształtowanie zainteresowań młodej Doroszewskiej miały organizowane w czasie wolnym, poza lekcjami, często w dni sobotnio-niedzielne wizyty podopiecznych w prywatnym domu Sempołowskiej, a także studyjne wizyty w muzeach, instancjach kultury, miejscach, w których myślą przewodnią było poznanie drugiego człowieka i jego twórczości, przez co kształcenie szeroko rozumianej wrażliwości u młodych słuchaczy. Eksploracje tych zasobów, znajdujących się w instytucjach szeroko rozumianej kultury miały uczyć dzieci otwartości na drugiego człowieka, wzbudzać ciekawość świata, poszerzać zainteresowania otaczającym światem. Według Doroszewskiej zarówno lekcje oraz spotkania, jak i inicjatywy pozalekcyjne miały wówczas charakter niezwykle nowatorski, interesujący z punktu widzenia młodego człowieka, wpisywały się w potrzeby psychiczno-rozwojowe dzieci, rozbudzały wszechstronne zainteresowania. Doroszeńska pisała we wspomnieniach, że podczas tych spotkań:

nauczyciel [S. Sempołowska – M.D.] starał się być niejako w cieniu, wysuwając na plan pierwszy wysiłek samodzielnego dochodzenia do prawdy przez dziecko<sup>4</sup>.

Bez wątpienia wielopłaszczyznowa edukacja pod kierunkiem Sempołowskiej miała wpływ na kształtowanie głębokich zainteresowań Doroszewskiej dzieckiem i jego psychiką, terapią dziecięcą, szeroko rozumianą pedagogiką i jej

organizacji, m.in.: Towarzystwa Kultury Polskiej, Towarzystwa Oświaty Demokratycznej. Przed pierwszą wojną światową prowadziła tajne komplety, w których uczestniczyła również Janina Doroszeńska. Podczas drugiej wojny światowej powierzyła Sempołowska spisywanie swoich wspomnień właśnie Janinie Doroszewskiej – Archiwum Polskiej Akademii Nauk (dalej APAN), sygn. III-333, Janina Doroszeńska, Panna Stefania. Wspomnienie o Stefanii Sempołowskiej, Praca, fragmenty, 1947, b.d., rkps., I, k. 131 i n.

4 APAN, sygn. III-333, Janina Doroszeńska, Panna Stefania. Wspomnienie o Stefanii Sempołowskiej, Praca, różne wersje, przed 1959, rkps., masz, I, s. 22, 24–25.

znaczeniem w poznawaniu obszarów rozwoju dzieci i młodzieży oraz wpływie tego rozwoju na dorosłe życie człowieka. Również dalsze kształcenie w prywatnej pensji żeńskiej przy ul. Wiejskiej w Warszawie, prowadzonej przez Jadwigę Kowalczykównę i Jadwigę Juwurkównę pozostawiły ślad na osobowości Doroszevskiej. Pierwsza z wymienionych nauczycielek uczyła języka polskiego, druga zaś religii i śpiewu. W szkole tej według wspomnień Wandy Ptaszyńskiej, absolwentki z 1918 r., obowiązywało indywidualne podejście do każdej z uczennic, wzajemne zaufanie, jasność i surowość w stawianych wobec nich wymaganiach. Doroszevska po uzyskaniu matury w 1918 r. studiowała następnie na Uniwersytecie Warszawskim, a pod koniec lat dwudziestych XX w. przed dwa lata prowadziła zajęcia w prywatnym przedszkolu w Warszawie oraz prywatnych szkołach zawodowych dla dziewcząt<sup>5</sup>.

Wrażliwość na kwestie opieki zarówno nad potrzebującymi, jak i matczynej nad dzieckiem została odzwierciedlona, w znacznym zakresie, w opracowywanej przez Doroszevską pracy doktorskiej, pisanej podczas pobytu w Paryżu, dotyczącej tematyki maryjnej, ukazanej w interpretacjach sztuki. Praca pisana w 1927 r. pt. „Motyw «zwiastowania» w sztuce plastycznej starochrześcijańskiej, bizantyjskiej i średniowiecznej” zawierała w swej treści odniesienia i osobiste interpretacje ewangelii św. Łukasza, z przewodnią myślą ewangelii, dotyczącą uzasadnienia niesienia wsparcia dla potrzebujących, w tym pozostających na marginesie życia społecznego. Także sama główna część pracy zawierała odniesienia do Maryi jako opiekunki wrażliwej na potrzeby innych, skromnej, a jednocześnie wielkiej, pokornej i pracującej, zamiłowanej zwłaszcza w pracy codziennej na rzecz innych. Do zasadniczych obowiązków kobiecych należeć miała, co szczególnie zaakcentowano w dysertacji, wieloobszarowa opieka nad potrzebującymi<sup>6</sup>. Wrażliwość na kwestie społeczne, zwłaszcza w zakresie opiekuńczości, uwaga na potrzeby drugiego człowieka, w tym słabszego, które pojawiły się w opisach w pracy doktorskiej Doroszevskiej, zaowocowały jej zainteresowaniami naukowymi i zawodowymi oraz trwałymi przekonaniem, uwidocznionymi następnie w jej dalszym rozwoju zawodowym.

5 A. Hryniewicka, *Wkład Janiny Doroszevskiej w rozwój pedagogiki terapeutycznej*, „Szkoła Specjalna”, 84 (2023) nr 4, s. 246–247.

6 APAN, sygn. III-333, Motyw „zwiastowania” w sztuce plastycznej starochrześcijańskiej, bizantyjskiej i średniowiecznej. Praca doktorska, 1927, rkps., masz., I, k. 1–12.

Podczas trwania drugiej wojny światowej, po utracie domu w Warszawie w wyniku bombardowania, Doroszevska wraz rodziną zamieszkała w Laskach. Działało tam wówczas przedszkole, szkoła prywatna, szkoła zawodowa oraz dom dla osieroconych dzieci. W placówkach tych Doroszevska podjęła pracę, sprawując funkcję kierownika przedszkola i internatu dla dzieci niewidomych i opiekuna sierot wojennych. Mąż Doroszevskiej, Witold, pracował naukowo oraz brał udział w tajnym nauczaniu uniwersyteckim, dojeżdżając na rowerze z Lasek do Warszawy<sup>7</sup>. Podobnego charakteru placówką do domu sierot w Laskach był dom pod wezwaniem św. Alojzego, w którym przebywały dzieci do dziewiątego roku życia. Przywołując ich przykład Doroszevska pisała o konieczności indywidualnego podejścia do każdego dziecka, stosując zwłaszcza metodę swobodnego kontaktu dzieci z otoczeniem społecznym, w tym zwłaszcza budowanie trwałej relacji z opiekunem wychowawcą<sup>8</sup>.

Pod koniec 1944 r. wraz z rodziną, siostrami zakonnymi oraz kilkorgiem niewidomych dzieci Doroszevska wyjechała do Bukowiny Tatrzańskiej, aby podjąć tam pracę nauczycielki w Zakładzie dla Dzieci Ociemniałych. Pracowała następnie w Krakowie jako wychowawca w Domu Dziecka i w późniejszym czasie jako kierowniczką szkoły w Zakopanem<sup>9</sup>.

Doroszevska przywiązując dużą wagę do edukacji, kompletowała fachową literaturę oraz prasę dotyczącą dzieci i ich rozwoju, np. „Płomyk. Tygodnik ilustrowany dla dzieci i młodzieży”, wydawany przez Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zbierała wydania z lat trzydziestych, zawierające wskazówki opiekuńczo-wychowawcze, kierowane m.in. do młodych matek, odnajdujemy je w jej prywatnych zasobach. Materiały te miały charakter metodologiczny i warsztatowy, dlatego też wykorzystywane były następnie w jej pracy zawodowej<sup>10</sup>. Pro-

7 J. Moskwa, *Nie mów o mnie. Z Zofią Morawską spotkania w Laskach*, Warszawa 2011, s. 97 i n.

8 J. Doroszevska, *Kilka uwag o pracy w internacie Alojzków*, „Nowa Szkoła”, 2 (1946) nr 4/6, s. 43 i n.

9 Szerzej A. Hryniewicka, *Wkład Janiny Doroszevskiej w rozwój pedagogiki terapeutycznej*, s. 250.

10 APAN, sygn. III-333, Janina Doroszevska, „Płomyk. Tygodnik Ilustrowany dla dzieci i młodzieży” z 21 grudnia 1932, nr 16/17, k. 175 i n.

jekty pracy wychowawczej (np. w placówkach internatu, w którym przebywały dzieci podczas nauki szkolnej) z dziećmi zdrowymi i niepełnosprawnymi licznie dokumentowane były w krótkich notatkach i wielostronicowych zestawieniach szczegółowych, instrukcjach, planach pracy, wytycznych szczegółowych dla wychowawców, nauczycieli, opiekunów, rodziców<sup>11</sup>. Doroszevska starała się także wywierać wpływ na wprowadzenie ustawodawstwa dotyczącego zagadnień, którym poświęcała zainteresowania naukowe i pracę zawodową, prowadziła korespondencję, sporządzała różnorodne zestawienia, raporty, uzasadnienia wysuwanych i umotywowanych tez, kierując je do ministerstw, zwłaszcza do ministerstwa pracy, opieki społecznej i zdrowia. Zarówno w jej notatkach, jak i oficjalnych pismach tematyką przewodnią były kwestie wychowania dzieci w wieku przedszkolnym. Formułowała różnorodne wytyczne w tym zakresie, w których szczególne akcenty kładła na kwestie znaczenia codziennych relacji z dzieckiem, skuteczności zabaw edukacyjnych w ich rozwoju, a także konsekwencji i rzetelności w stawianych wymaganiach wobec dziecka. Miało to z kolei przynieść skutek w kształtowaniu i przyjmowaniu wzorców wychowawczych, zapewnić właściwy rozwój dziecka oraz jego przygotowanie do dalszych etapów życia, wpływać na rozwój osobowości człowieka w życiu dorosłym<sup>12</sup>.

### **Współpraca z Marią Grzegorzewską i otoczeniem pedagogicznym**

Ogromny wpływ na rozwój zawodowy Doroszevskiej w zakresie wiedzy i umiejętności pedagogicznych miała wspomina przyjaźń, poglądy i osobowość Grzegorzewskiej, którą poznała w 1947 r. podczas konferencji dla pracowników pedagogicznych, zorganizowanej przez Ministerstwo Oświaty i Związek Nauczycielstwa Polskiego w Busku-Zdroju. Szeroko rozumiane wszechstronne zainteresowania sprawami ludzi, naturalność, łatwość nawiązywania relacji, głębokie zainteresowanie losem drugiego człowieka, potrzeba niesienia pomocy innym były niejako obecne w życiu obu kobiet. Doroszevska często przywoływała przykład Grzegorzewskiej jako tej, która chętnie udzielała pomocy innym,

11 APAN, sygn. III-333, Janina Doroszevska, Projekty, plany pracy, instrukcja Ministerstwa Oświaty, notatki z zebrania 1945–1949, rkps, masz, l., k. 20 i n.

12 Tamże.

zwłaszcza osobom z którymi łączyła ją współpraca zawodowa i relacje oparte na przyjaźni. W opinii Doroszewskiej osobistą cechą Grzegorzewskiej było

natychmiastowe udzielanie pomocy a jej życie było nie tylko całkowitym podporządkowaniem swoich osobistych spraw, osobistych potrzeb, osobistych chęci – sprawom, potrzebom, chęciom wszystkich, którzy ją otaczali, to było coś jeszcze więcej: w obliczu czyichś potrzeb ona przestawała zdawać sobie sprawę ze swoich<sup>13</sup>.

O szczególnej więzi Grzegorzewskiej z Doroszewską pisano, że łącząca je przyjaźń, która

stała się osnową wielostronnej współpracy naukowej i dydaktycznej dla obu kobiet. Dla Janiny Doroszewskiej stanowiła olbrzymi bodziec do rozwoju jej sił twórczych i osiągnięć naukowych<sup>14</sup>.

Była prekursorką wraz z Grzegorzewską spopularyzowania znaczenia rewalidacji, terminu rozpowszechnianego wśród pedagogów i psychologów od końca lat pięćdziesiątych XX w., który zastępowano terminem rehabilitacja. Rewalidacja była szerszym określeniem od rehabilitacji (skupionej na działalności terapeutyczno-wychowawczej), akcentowała bowiem nie tylko wyrównywanie, kompensację i korekturę braków wrodzonych i nabytych w organizmie psychofizycznym dziecka, ale również jego rewalidację społeczną w granicach jego indywidulanych możliwości<sup>15</sup>. Zarówno Grzegorzewska, jak i Doroszewska postrzegały człowieka niepełnosprawnego jako całość psychofizyczną, któremu powinno się stworzyć warunki do pełnego, indywidulanego oraz środowiskowego funkcjonowania w życiu społecznym. Wspólnie z Grzegorzewską Doroszewska opracowała

13 J. Doroszewska, *Maria Grzegorzewska wśród nas*, „Szkoła Specjalna”, 28 (1967) nr 3, s. 211–212.

14 Cyt. za: E. Tomasił, *Polska Pani z lampą. Janina Doroszewska – człowiek i dzieło*, Warszawa 2001, s. 93.

15 Cz. Kossakowski, *Spółeczne przystosowanie dziecka lekko upośledzonego umysłowo*, Toruń, 1980, s. 7–8.

koncepcję teoretyczną, szczegółowe rozwiązania programowo-organizacyjne oraz podstawy nowej dziedziny pedagogiki specjalnej i działu kształcenia nauczycieli-wychowawców do pracy z dziećmi i młodzieżą chorą i kaleką<sup>16</sup>.

Profesor Janina Doroszevska opracowała podstawy polskiej szkoły terapeutycznej zarówno na płaszczyźnie teoretycznej jak i praktycznej<sup>17</sup>.

Szczególne miejsce w pracy i budowaniu relacji z otoczeniem, współpracy środowiskowej miało mentorskie podejście Doroszevskiej do osób podejmujących kształcenie pedagogiczne oraz stawiających pierwsze kroki w zawodzie opiekunów dzieci i osób ze szczególnymi potrzebami. Liczna korespondencja zgromadzona przez Doroszevską potwierdziła tezę o wielkim jej oddaniu dla spraw edukacji uczniów i współpracowników, także praktycznemu oraz naukowemu przygotowaniu następców do upowszechniania myśli i praktyki pedagogicznej. Na przykład Jerzy Hurkało z Żar koło Żgania zwrócił się listownie w 1964 r. do docent Doroszevskiej z prośbą o możliwość odbywania seminarium doktorskiego pod jej naukowym kierunkiem. Celem doktoratu z zakresu pedagogiki specjalnej miała być problematyka „nauczania i wychowania dzieci z padaczką”. Napisanie doktoratu wiązało Hurkało z pracą na etacie, którą od trzech lat wykonywał w Państwowym Sanatorium Neuropsychiatrii Dziecięcej w Żarach, gdzie kierował pracownią psychologiczną. W dalszej części listu informował Doroszevską o wcześniejszych przygotowaniach do podjęcia niniejszego tematu dysertacji, przedstawiał zebraną i analizowaną literaturę, dzieląc się indywidualnymi analizami w tym zakresie<sup>18</sup>. Doroszevską i osoby z nią współpracujące, podobnie jak w przywołanym przypadku, łączyła więź szczególna, potwierdzona nierzadko długoletnią przyjaźnią i współpracą na różnych płaszczyznach zawodowych i prywatnych. O więzi i przyjaźni świadczyła chociażby wieloletnia

16 Cyt. za A. Hryniewicką, *Wkład Janiny Doroszevskiej w rozwój pedagogiki terapeutycznej*, s. 257.

17 R. Janeczko, *Powstanie i rozwój działu kształcenia nauczycieli-wychowawców dla dzieci przewlekłe chorych i kalekich w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej*, „Szkoła Specjalna”, 33 (1972) nr 3/4 s. 327–338.

18 APAN, sygn. III-333, Janina Doroszevska, Osoby i instytucje 1940–1979, rkps, anex, k. 173.

korespondencja, często bardzo osobista, szczegółowo opisująca sprawy z życia prywatnego, zawodowego osób z nią związanych. Wspominany już Hurkało zwrócił się w 1972 r. do profesor Doroszewskiej z prośbą o wsparcie dla nauczyciela szkoły specjalnej i instruktora muzyki oraz śpiewu w domu młodzieżowym, który to ubiegał się o przyjęcie na studia z pedagogiki specjalnej<sup>19</sup>. Tego rodzaju prośb o różnorodną pomoc kierowaną do Doroszewskiej było bardzo wiele, co zawarte zostało właśnie w licznych listach kierowanych do niej od lat pięćdziesiątych do siedemdziesiątych<sup>20</sup>. Szerokie zainteresowania sprawami dzieci, analiza warunków ich funkcjonowania w placówkach edukacyjnych, w tym w szkołach, szpitalach interesowała Doroszewską, temu zagadnieniu poświęcała wiele czasu nie tylko zawodowego. W jednym z pisanych do niej listów z 1954 r. można przeczytać o problemach w Sanatorium Przeciwgruźliczym w Oliwie. Pisząca list kierowniczką placówki, prosząc o pomoc i interwencję, skrupulatnie opisywała m.in. trudne warunki socjalne panujące w placówce oraz kłopoty w organizacji zajęć szkolnych dla dzieci tam przebywających:

warunki pracy – lepiej o nich nie wspominać. A może dla ilustracji przytoczę jeden przykład: ośmioro dzieci z kl. I, ośmioro dzieci z kl. II, jedno z kl. IV uczy się w sypialni, w której też wszyscy jedzą i w której równocześnie bawi się i baraszkuje sześcioro przedszkolaków; tablica stoi na podłodze, stoły i krzesła z których dzieci korzystają ani wysokością, ani ilością nie odpowiadają naszym potrzebom. Opieka sanitarna również wygląda tu nieszczególnie<sup>21</sup>.

Pisząca list liczyła na pomoc ze strony Doroszewskiej, jej szybką i skuteczną interwencję, która miała przynieść polepszenie warunków bytowych w opisywanej placówce.

Doroszevska nie zapomniała też o rodzicach i innych opiekunach dzieci. M.in. angażowała się w powstanie i realizację programu pracy Warszawskiego Uniwersytetu dla Rodziców. Program na rok szkolny 1958–1959 zawierał kurs wychowania w rodzinie, higieny, przysposobienia rodzinnego dla młodych mał-

19 Tamże, k. 174.

20 Tamże, k. 73, 74, 97, 98; APAN, tamże, list rkps, z 12 października 1954, k. 73.

21 APAN, tamże, list rkps, z 12 października 1954, k. 73–75.

zeństw, poradnię społeczno-wychowawczą, pomoc instrukcyjno-metodyczną. W ramach szkoły zaplanowano także krótkoterminowe kursy gospodarstwa domowego. Integrować rodziców miały wykłady i wieczory dyskusyjne w szkołach, w celach edukacyjnych udostępniono rodzicom bibliotekę i czytelnikę z książkami i czasopismami pedagogicznymi. Zachęcając rodziców do udziału w zajęciach szkoły informowano, że:

kursy, pokazy, spotkania, poradnia, biblioteka i czytelnia Uniwersytetu dla Rodziców są bezpłatne, za wyjątkiem kursów gospodarstwa domowego i dostępne dla ogółu rodziców, wychowawców i opiekunów dzieci i młodzieży<sup>22</sup>

### **Dorobek naukowy i praktyczny oraz formy jego upowszechniania**

Spod pióra Janiny Doroszevskiej wyszły liczne prace, zarówno w formie nieopublikowanej jako pewnego rodzaju sprawozdania z obserwacji, poradniki i instrukcje dla osób pracujących szczególnie z dziećmi specjalnej troski, jak i opublikowane książki i artykuły naukowe. Zagadnienia opieki wychowawczej nad dziećmi chorymi i niepełnosprawnymi oraz ich terapia medyczna, psychologiczna i pedagogiczna w sposób szczególny leżały w sferze zainteresowań Doroszevskiej. Podczas swojej aktywności naukowej i zawodowej sporządzała liczne notatki z obserwacji dzieci, często codziennej, cyklicznej, z ich zachowań, wpływu rodziny, środowiska, otoczenia społecznego na ich rozwój, zainteresowania, plany, ambicje i marzenia. Według Doroszevskiej ważnych pozytywnych bodźców dla rozwoju dzieci, także specjalnej troski dostarczały: muzyka, zabawa, stymulowanie rywalizacji dzieci poprzez organizowanie im zajęć, np. tzw. gier rówieśniczych<sup>23</sup>. Informacji o pozytywnym wpływie zabawy na rozwój dziecka dostarczają nam notatki poczynione z obserwacji zabaw dzieci przedszkolnych, poczynione przez Doroszevską i spisane z datą 24 października

22 APAN, sygn. III-333, Janina Doroszevska. Warszawski [Stołeczny] Uniwersytet dla Rodziców Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, program, sprawozdania, biuletyny informacyjne, korespondencja 1957–1971, rkps, masz, powiel, I, k. 1.

23 APAN, sygn. III-333, Janina Doroszevska, Przedszkole, dom „Bosieczki”, korespondencja, notatki, kronika z Bukowiny 1941–1945, rkps, I, k. 8, 10, 86 i n.

1947 r. Obserwacje traktują o szczegółowych, indywidulanych zachowaniach poszczególnych dzieci<sup>24</sup>. Wyniki obserwacji dzieci przebywających pod opieką szpitalną starała się wdrożyć w postaci praktycznych wskazówek, kierowanych do personelu medycznego. Ważne akcenty w opracowywanych szczegółowych wytycznych i ogólnych poradach kładła na psychikę dziecka w czasie jego przebywania w placówce szpitalnej, uświadamiając, że

dziecko chore niezależnie od okresu rozwojowego, w jakim się znajduje – potrzebuje od personelu szpitalnego przede wszystkim życzliwego zainteresowania. Dziecko w szpitalu potrzebuje tego kontaktu z każdym z nas, w każdej chwili. I to stałego kontaktu, który by nie dopuszczał tak typowego dla dziecka w szpitalu poczucia zagubienia się wśród migających coraz innych twarzy – cudzych, dla których i on jest cudzy<sup>25</sup>.

W celu pogłębienia wiedzy o potrzebach psychicznych dziecka chorego podczas pracy w Instytucie Pedagogiki Specjalnej w 1949 r. prowadziła badania naukowe mające na celu

prześledzenie potrzeb psychicznych dziecka przebywającego w szpitalu i ustalenie metod pracy psychologiczno-wychowawczej na tym terenie<sup>26</sup>.

Badania te prowadzono we współpracy ze szpitalem dziecięcym im. Karola i Marii w Warszawie. Po dwóch latach tej współpracy i prowadzonych w tym zakresie badań naukowych Doroszevska skierowała pismo do Departamentu Ochrony Zdrowia Matki i Dziecka Ministerstwa Zdrowia w Warszawie, w którym pisała o konieczności udzielenia dodatkowej subwencji, przeznaczonej na potrzebę utrzymania etatów w Instytucie, co dać miało gwarancję zakończenia badań i opracowania dalej potrzebnych w jej przekonaniu rekomendacji. W 1959 r. uzyskała Doroszevska habilitację na podstawie pracy pt. „Tera-

24 Tamże, Notatki z zabawy dzieci przedszkolnych, 24 października 1947, k. 87–96.

25 APAN, sygn. III-333, Janina Doroszevska, O wychowaniu szpitalnym (sprawozdanie z obserwacji dokonanych z ramienia Instytutu Pedagogiki specjalnej w szpitalu dziecięcym im. Karola i Marii w Warszawie przez Janinę Doroszevską), k. 27.

26 APAN, sygn. III-333, Podanie do Departamentu Ochrony Zdrowia Matki i Dziecka Ministerstwa Zdrowia w Warszawie, k. 63.

pia wychowawcza”, co dało podstawy do objęcia przez nią stanowiska docenta na Uniwersytecie Warszawskim. W 1960 r. po przejściu Grzegorzewskiej na emeryturę Doroszevska objęła stanowisko kierownika Katedry Pedagogiki Specjalnej na UW. Tytuł naukowy uzyskała zaś w 1967 r. Swoją wiedzę dzieliła się podczas konferencji, spotkań naukowych, wykładów. Referaty z debat naukowych publikowała m.in. w periodykach naukowo-branżowych takich jak „Szkoła Specjalna”, „Ruch Pedagogiczny”, „Nowa Szkoła”, „Wychowawca” oraz w prasie, np. „Tygodniku Powszechnym”<sup>27</sup>.

Szczególna aktywność naukowa Doroszewskiej przypadła na lata 1967–1970, kiedy to Doroszevska pracowała na stanowisku profesora na Wydziale Psychologii i Pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego. Weszła wówczas w skład prezydium zespołu naukowego podczas obrad v Kongresu Światowej Federacji Głuchych odbywającego się w Warszawie w dniach 10–17 sierpnia 1967 r. Prezentowała tam, w postaci referatu, swoje badania naukowe dotyczące opieki nad dziećmi głuchymi<sup>28</sup>.

Na oddzielne omówienie zasługuje jej zaangażowanie w powstanie dzieła jej życia, jakim było opracowanie *Pedagogiki specjalnej*, wydanej już po jej śmierci w 1981 r. i następnie jako wydanie 2 w 1989 r. Niniejsze opracowanie było wynikiem blisko dwudziestoletniej pracy naukowej i praktycznej. W końcu lat sześćdziesiątych praca była przygotowana do wydania, jednak opóźnienia w jej opublikowaniu spowodowały kłopoty z ustaleniem praw autorskich do utworu, przysługujących Doroszewskiej i spadkobiercom zmarłej Marii Grzegorzewskiej. Książka po uzyskaniu pozytywnych recenzji, poszerzona w stosunku do wersji pierwotnej, licząca ponad 40 arkuszy wydawniczych, została przyjęta przez Wydawnictwo Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w 1979 r.<sup>29</sup> Na dorobek naukowy Janiny Doroszewskiej, opublikowany w latach 1935–1979

27 M. Dycht, *Rozwój polskiej pedagogiki specjalnej w świetle dokonań jej twórców*, s. 111–112.

28 APAN, sygn. III-333, Janina Doroszevska, O wychowaniu szpitalnym (sprawozdanie z obserwacji dokonanych z ramienia Instytutu Pedagogiki specjalnej w szpitalu dziecięcym im. Karola i Marii w Warszawie przez Janinę Doroszewską), k. 30, 170.

29 APAN, sygn. III-333, Janina Doroszevska. Maria Doroszevska J. D. Pedagogika specjalna. Korespondencja z redaktorami i wydawnictwem 1968–1975, b.d., rkp., masz., I k. 149.

składało się ponadto około sto rozpraw i artykułów naukowych, w tym takie opracowania takie jak *Terapia wychowawcza*, wydania w 1957 r. czy *Nauczyciel-wychowawca w zakładzie leczniczym*, wydana w 1963 r.

Zupełnie nierozpoznaną sferą i nieupowszechnianą w publikacjach naukowych było patriotyczne i opozycyjne wobec władzy PRL usposobienie Janiny i Witolda Doroszewskich<sup>30</sup>. Służby bezpieczeństwa obserwowały już w latach pięćdziesiątych rodzinę Doroszewskich, przypisując im wrogą działalność wobec ówczesnego państwa polskiego. W 1958 r. w wyniku obserwacji Janiny Doroszewskiej przez organy Departamentu I Ministerstwa Spraw Wewnętrznych<sup>31</sup> sporządzono sprawozdanie, w którym zapisano o utrzymywaniu tajnych kontaktów Doroszewskiej z ówczesnym ambasadorem Francji<sup>32</sup>. Więzi Doroszewskiej z inteligencją francuską były kontynuacją i rozwijaniem wcześniejszych znajomości, a nawet przyjaźni z jej okresu studiów. Doroszevska była obserwowana przez tajne służby również z powodu związków z Klubem Krzywego Koła, działającym w Warszawie w latach 1955–1962, klubem dyskusyjnym mającym charakter wolnomyslniejski i krytyczny wobec władz komunistycznych<sup>33</sup>. W założonej teczce obiektowej Doroszewskiej odnotowano ją

- 30 W latach osiemdziesiątych, już po śmierci Jani Doroszewskiej, rodzina Doroszewskich związana była również z działalnością opozycyjną. To tutaj ukrywali się działacze opozycji, tutaj drukowano „bibułę”. Wnuczka Urszula Doroszevska, socjolog i dziennikarz, była członkinią opozycji w PRL, działaczką Komitetu Obrony Robotników i współzałożycielką Studenckiego Komitetu Solidarności w Warszawie, wydawcą prasy podziemnej.
- 31 Departament I Ministerstwa Spraw Wewnętrznych – istniejący w latach 1956–1990 organ w strukturze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, stanowiący część Służby Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a zarazem część Służby Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, zajmujący się wywiadem (w tym zdobywaniem tajnych dokumentów i informacji politycznych, ekonomicznych, militarnych i wywiadowczych planów oraz szeroko rozumianych zamierzeń skierowanych przeciwko Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i krajom obozu socjalistycznego).
- 32 Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej AIPN), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990, sygn. IPN BU 2911/1, b.k.
- 33 AIPN, Prokuratura Wojewódzka w Warszawie 1950–1998, sygn. II Ds. 52/83, Akta prokuratora w sprawie rozpowszechniania nielegalnych wydawnictw o treści łączącej PRL, ustrój i naczelną organa państwa oraz zawierającej fałszywe wiadomości, k. 1–10.

jako stałego sympatyka Klubu Krzywego Koła<sup>34</sup>. Część działaczy Klubu, w tym najprawdopodobniej Janina Doroszevska zaangażowała się następnie w ideę utworzenia Komitetu Obrony Robotników, z którym to związana była wnuczka Doroszevskiej Urszula Doroszevska.

## Podsumowanie

Profesor Janina Doroszevska wypracowała własną koncepcję terapii wychowawczej dzieci, zwłaszcza z dysfunkcjami psychofizycznymi. Dowodziła, przekazując następcom opracowane notatki o znaczeniu aktywności dziecka, wdrażaniu go do indywidualnej pracy twórczej przez wychowawców, opiekunów, rodziców. Była prekursorką współczesnej teorii, nauki i praktyki opiekuńczo-wychowawczej dzieci i młodzieży. Wyznaczała zasadnicze powinności kobiety jako matki i wychowawcy, kobiety odpowiedzialnej za wychowanie, opiekę, terapię potrzebujących i słabszych, to jest dzieci, a zwłaszcza dzieci z dysfunkcją (niewidomych, chorych, potrzebujących różnorodnego wsparcia).

Cechą osobowości profesor Doroszevskiej było dzielenie się wynikami pracy naukowej w obrębie specjalistów z szeroko rozumianej pedagogiki, a także misja wprowadzania jej doświadczeń do praktyki, kreacja wytycznych z zakresu opieki nad dziećmi, również tworzenia i upowszechniania rozwiązań pragmatycznych, opartych na indywidualnym podejściu do podopiecznych. Jako edukatorka i wychowawca następnych pokoleń specjalistów z zakresu pedagogiki wyznaczyła zasadnicze kierunki opieki dorosłych nad dzieckiem i wpływu tej opieki na różne obszary rozwoju dziecka. Była wyjątkową osobowością: kobietą nauki, mentorką, która z pasją i zaangażowaniem własną wiedzę i doświadczenia przekazywała następcom. Ponadto biografia Doroszevskiej odzwierciedla jej wielowymiarową i wielopłaszczyznową aktywność prywatną, zawodową, wierność stałym poglądom, ukształtowanym jeszcze w dwudziestoleciu międzywojennym, stającym również w opozycji do idei systemu komunistycznego.

34 AIPN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990, sygn. IPN BU 0632/5, b. k.; sygn. 0632/7, b. k.

**Streszczenie:** Janina Doroszewka była prekursorem metod pedagogicznych związanych z opieką nad dzieckiem, zwłaszcza dzieckiem szczególnej troski. Zarówno w pracy naukowej jak i działalności zawodowej prezentowała indywidualne podejście do kwestii wychowania dzieci, opieki nad niepełnosprawnymi, terapii medycznej, psychologicznej, pedagogicznej. Wychowała pokolenia współczesnych pedagogów, zwłaszcza w zakresie pedagogii specjalnej. Szczególne znaczenie przypisywała roli kobiety – matki, wzorce czerpiąc z już na etapie pisania doktoratu dotyczącego tematyki maryjnej. Zarówno Janina Doroszevska jak i jej mąż – wybitny profesor językoznawca Witold Doroszewski w życiu i aktywności publicznej kierowali się wartościami patriotyzmu, co okazali podczas trwania II wojny światowej, Janina – w opiece nad dziećmi niewidomymi w Laskach, Witold zaś w tajnym nauczaniu uniwersyteckim. Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych sympatyzowali również z ideami opozycji PRL uczestnicząc w spotkaniach Klubu Krzywego Koła i następnie w latach siedemdziesiątych Komitetu Obrony Robotników.

**Słowa kluczowe:** pedagog, kobieta nauki, profesor, dziecko, wychowanie specjalne.

## Bibliografia

### Źródła

#### Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990, sygn. IPN BU 2911/1; sygn. IPN BU 0632/7.

Prokuratura Wojewódzka w Warszawie 1950–1998, sygn. II Ds. 52/83..

#### Archiwum Państwowej Akademii Nauk

sygn. III-333, Janina Doroszevska, Osoby i instytucje 1940–1979;

sygn. III-333 Janina Doroszevska. Warszawski [Stołeczny] Uniwersytet dla Rodziców Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, program, sprawozdania, biuletyny informacyjne, korespondencja 1957–1971;

sygn. III-333, Janina Doroszevska. Maria Doroszevska J. D. Pedagogika specjalna. Korespondencja z redaktorami i wydawnictwem 1968–1975;

sygn. III-333, Janina Doroszevska, *Panna Stefania. Wspomnienie o Stefanii Sempołowskiej*;

sygn. III-333, Janina Doroszevska, „Płomyk. Tygodnik Ilustrowany dla dzieci i młodzieży” z 21 grudnia 1932, nr 16/17;

sygn. III-333, Janina Doroszevska, Projekty, plany pracy, instrukcja Ministerstwa Oświaty, notatki z zebrania 1945–1949;

- sygn. III-333, Janina Doroszevska, Przedszkole, dom „Bosieczki”, korespondencja, notatki, kronika z Bukowiny 1941–1945;
- sygn. III-333, Janina Doroszevska, O wychowaniu szpitalnym (sprawozdanie z obserwacji dokonanych z ramienia Instytutu Pedagogiki specjalnej w szpitalu dziecięcym im. Karola i Marii w Warszawie przez Janinę Doroszevską);
- sygn. III-333, Motyw „zwiastowania” w sztuce plastycznej starochrześcijańskiej, bizantyjskiej i średniowiecznej. Praca doktorska;
- sygn. III-333, Podanie do Departamentu Ochrony Zdrowia Matki i Dziecka Ministerstwa Zdrowia w Warszawie.

## Opracowania

- Doroszevska J., *Stefania Sempołowska. Wspomnienia*, Warszawa 1959.
- Doroszevska J., *Kilka uwag o pracy w internacie Alojzków*, „Nowa Szkoła”, 2 (1946) nr 4/5, s. 43–52.
- Doroszevska J., *Maria Grzegorzewska wśród nas*, „Szkoła Specjalna”, 28 (1967) nr 3, s. 210–217.
- Dycht M., *Rozwój polskiej pedagogiki specjalnej*, Warszawa 2006.
- Hryniewicka A., *Wkład Janiny Doroszevskiej w rozwój pedagogiki terapeutycznej*, „Szkoła Specjalna”, 84 (2023) nr 4, s. 245–258.
- Janeczko R., *Powstanie i rozwój działu kształcenia nauczycieli-wychowawców dla dzieci przewlekle chorych i kalekich w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej*, „Szkoła Specjalna”, 33 (1972) nr 3/4, s. 327–245.
- Jurewicz J., *Ślady i kręgi*, Kraków 2021.
- Kossakowski C., *Spółeczne przystosowanie dziecka lekko upośledzonego umysłowo*, Toruń, 1980.
- Moskwa J., *Nie mów o mnie. Z Zofią Morawską spotkania w Laskach*, Warszawa 2011.
- Tomasik E., *Polska Pani z lampą. Janina Doroszevska – człowiek i dzieło*, Warszawa 2001.

